

คัมภีร์สัมภารวิปาก : การปริวรรต แปล และศึกษาวิเคราะห์

SAMBHARAVIPAKA : TRANSLITERATION TRANSLATION AND ANALYSIS

พระราชธรรมเมธี (วิสุติ ปญญาทีโป ป.ธ.๙)

Phrarajdhammametee (Visooth Panyateepo)^๑

เวทย์ บรรณกรกุล Wate Bunnakornkul^๒

สมบัติ มั่งมีสุขศิริ Soombut Mangmesuksiri^๓

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของดุขฎีนิพนธ์เรื่อง คัมภีร์สัมภารวิปาก : การปริวรรต แปล และศึกษาวิเคราะห์ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์สัมภารวิปากด้านประวัติความเป็นมา โครงสร้าง เนื้อหา ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงเอกสาร ศึกษาข้อมูลคัมภีร์บาลีสัมภารวิปาก อักษรขอม เรียบเรียงบรรยายเชิงพรรณนา ตรวจสอบโดยผู้เชี่ยวชาญด้านคัมภีร์อักษรโบราณและอาจารย์ที่ปรึกษา จากการศึกษาพบว่า สัมภารวิปาก เป็นคัมภีร์แสดงข้อมูลในการบำเพ็ญกุศล อธิการพุทธการกรรมของพระมหาโพธิสัตว์ ต้นฉบับโบราณคัมภีร์สัมภารวิปาก เป็นอักษรขอม ภาษาบาลี ไม่ปรากฏหลักฐานเรื่องผู้แต่งและประวัติการแต่ง สันนิษฐานได้ว่าคัมภีร์นี้ น่าจะเป็นผลงานภาษาบาลีที่แต่งในประเทศไทย ระหว่าง พ.ศ. ๑๘๕๐-๑๘๘๘ ด้านการรจนา มีลักษณะเป็นบทประพันธ์ร้อยแก้วผสมร้อยกรอง แสดงโครงสร้างเนื้อหาหลักพรรณนาประวัติการบำเพ็ญ

^๑ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาบาลีพุทธศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Doctor of Philosophy Program in Pali Buddhist Studies Graduate School Mahachulalongkomrajavidyalaya University Palisuksa Buddhagosa Nakhon Pathom Campus, Thailand

^๒ สาขาวิชาบาลีพุทธศาสตร์ ศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาหลีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม

Doctor of Philosophy Program in Pali Buddhist Studies Graduate School Mahachulalongkomrajavidyalaya University Palisuksa Buddhagosa Nakhon Pathom Campus, Thailand

^๓ ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร นครปฐม

Department of Eastern Language, Faculty of Archaeology, Silpakorn University Nakhornpathom

บารมีในอดีตชาติของพระโคตมพุทธเจ้าที่ได้ทรงบำเพ็ญสั่งสมบารมีบริบูรณ์ ในชาติสุดท้ายได้
ก้าวลงสู่พระครรภ์พระมารดาแล้วดำเนินเรื่องตามแนวพุทธประวัติเถรวาท ไปจนถึงการตรัสรู้
การเผยแผ่ธรรม และจบลงที่การปรินิพพาน

คำสำคัญ : สัมภารวิปาก, โพธิสัตว์, โคตมพุทธเจ้า, พุทธประวัติ

Abstract

In this dissertation article entitled ‘Sambhāra-vipāka: Transliteration, Translation and Analysis’, an attempt was made to research and analyze Sambhāravipāka manuscripts in terms of its history, structure, contents by using documentary research on Sambhāravipāka manuscript (Pali) written in ancient Khom characters, composing in descriptive style, finally being verified by the experts in ancient character scriptures and advisor. Its findings revealed that Sambhāravipāka has presented the principle of wholesome performances done only for Supreme Buddha being (Adhikārabuddhakā-rakadhamma) of Bodhisatta. The original Palm leaf manuscript of Sambhāravipāka with Pali written in ancient Khom characters evidently found no name of composer and any information of its history. It might be assumed that the said manuscript was a Pali text written in Thailand between 1850-1888 B.E. Its composing style contains both of prose and verse type, its structure of main contents describes of supreme perfection of Gotama Buddha in previous lives. In last life, the present Buddha took great journey from entering into the womb of his mother, enlightenment, the mission for Dhamma propagation and ending at his final passing away was well known as records in Theravada tradition.

Keywords: Sambhāravipāka, Bodhisatta, Gotama Buddha, Life of the Buddha

๑. บทนำ

ภาษามคธในสมัยพุทธกาลเป็นภาษากลางที่ประชาชนทั่วไปนิยมใช้สื่อกันเป็นภาษาท้องถิ่น ประชาชนจึงที่นิยมใช้ภาษามคธเป็นภาษากลางในการสื่อสาร เพราะแคว้นมคธเป็นมหาอำนาจที่แผ่แสนยานุภาพไปทั่วชมพูทวีป เหมือนภาษาอังกฤษที่นิยมใช้ทั่วโลกในปัจจุบัน พระพุทธองค์จึงทรงแสดงธรรมด้วยภาษามคธอย่างเดียว เพื่อให้พุทธธรรมเผยแผ่ไปสู่ประชาชนทั่วไปทุกภูมิภาคไม่จำกัดชนชั้นวรรณะ และทรงห้ามการสาธยายธรรมเป็นภาษาสันสกฤตดังปรากฏในคัมภีร์จูฬวรรคว่า ภิกษุทั้งหลาย ไม่พึงยกพระพุทธพจน์ โดยภาษาสันสกฤต ภิกษุใดยก ภิกษุนั้น ต้องอาบัติทุกกฏ ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้เล่าเรียนพุทธพจน์ด้วยภาษาของตน^๔ คัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับที่กด้วยภาษามคธซึ่งสมบูรณ์ด้วยอรรถและพยัญชนะ และอักขรวิธีของภาษามคธที่จะเป็นแนวทางให้เข้าใจอรรถ คือ ความหมายของภาษามคธได้เป็นอย่างดี ผู้ที่จะเรียนรู้พระไตรปิฎกได้นั้น ต้องเรียนรู้อักขรวิธีของภาษามคธ วิธีการศึกษาพระไตรปิฎกก็ด้วยการทรงจำไว้ โดยนักศึกษาต้องทำความเข้าใจความหมายของภาษามคธให้ถูกต้องเสียก่อน และการศึกษาพระไตรปิฎกให้แตกฉานและเชี่ยวชาญได้นั้นจะต้องเรียนรู้อรรถกถา และฎีกา ซึ่งเป็นคัมภีร์อธิบายความของพระไตรปิฎกนั้น ๆ การที่พระภิกษุสามเณรได้มีการศึกษาเล่าเรียนรวมทั้งการสอบความรู้ในพระไตรปิฎกนั้น ซึ่งเรียกว่า สอบพระปริยัติธรรมสนามหลวง แผนกบาลี จนกระทั่งยึดถือเป็นธรรมเนียมในประเทศไทยสืบต่อมาจนทุกวันนี้^๕

ในการศึกษาค้นคว้าหาความรู้ในพระไตรปิฎกดังกล่าวนี้ ได้มีการแปลพระไตรปิฎกซึ่งเป็นภาษามคธมาเป็นภาษาไทยตั้งแต่โบราณกาลแล้ว เฉพาะสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓^๖ โปรดให้มีการแปลพระไตรปิฎกและอาราธนาพระมหาเถรานุเถระเข้าไปถวายพระธรรมเทศนาในพระบรมมหาราชวัง โดยเรียบเรียงพระธรรมเทศนานี้ให้เป็นการแปลพระไตรปิฎก อรรถกถา และฎีกา แบบแปลร้อย คือการยกพระบาลีขึ้นมาตั้งเป็นนิกเขบพทแล้วนำเอาอรรถกถามาขยายเพื่อให้ได้ใจความสละสลวย โดยผ่านการตรวจของคณะกรรมการซึ่งมีสมเด็จพระสังฆราชทรงเป็นประธาน เพื่อให้พระธรรมเทศนาที่ถวายเป็นที่ถูกต้องตรงตามพระพุทธพจน์ คัมภีร์เหล่านี้ถูกบันทึกไว้ด้วยภาษามคธ จึงได้ชื่อว่า ภาษาบาลี คำว่า ปาลี หรือ ปาฬี มาจาก ปา ธาตุ ในอรรถ รกขณ คือ รักษา, ลง พิ ปัจจัย^๗

^๔ น ภิกขเว พุทธวจนั ฌนทโส อาโรเปตพพิ โย อาโรเปยย, อาปตติ ทุกกฏสส. อนุชานามิ ภิกขเว สกาย นิรุตติยา พุทธวจนั ปริยาปุมิตฺตุ; วิ.จ. (บาลี) ๗ /๒๘๕/๓๕, วิ.จ. (ไทย) ๗ / ๒๘๕/๗๑.

^๕ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระสูตรต้นตปิฎก เล่มที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า (๑).

^๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า (๒).

^๗ พระมหาสมปอง มุทิโต, อภิธานวรรณนา, (กรุงเทพมหานคร : ประยูรวงศ์ปรีณัตติง จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๖๖๘.

หมายถึงบันทึกรักษาคำสอนของพระพุทธองค์ไว้ จึงกล่าวได้ว่า การศึกษาคำสอนของพระพุทธองค์ที่นับว่าเป็นการศึกษาที่ใกล้เคียงพุทธดำรัสที่สุด คือ การศึกษาพระพุทธพจน์จากภาษาบาลี^๘

ประเทศไทยได้ชื่อว่า เป็นเมืองพระพุทธศาสนามีคัมภีร์ที่บันทึกคำสอนของพระพุทธเจ้าอยู่เป็นจำนวนมาก ซึ่งพระบูรพาจารย์ได้จารไว้ในคัมภีร์ใบลานบาลีอักษรขอม แต่ในปัจจุบันนี้คัมภีร์ใบลานบาลีอักษรขอมดังกล่าวมีเหลืออยู่น้อย ทั้งไม่สะดวกที่พระนิสิตนักเรียน นักศึกษาและประชาชนทั่วไปที่สนใจพระพุทธศาสนาจะนำมาประกอบการศึกษาพระไตรปิฎกได้อย่างเพียงพอ เพราะคัมภีร์เหล่านี้อยู่ในรูปของบาลีอักษรขอม และไม่สะดวกต่อการนำมาแปลเป็นภาษาไทยอีกด้วย ฉะนั้น คัมภีร์สัมภารวิกากที่ใช้ในการวิจัยนี้ เป็นภาษาบาลีอักษรขอมฉบับหอสมุดแห่งชาติ เป็นการบันทึกคำสอนของพระพุทธศาสนาต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับประวัติของพระพุทธเจ้า ถ้ามีการปริวรรตคัมภีร์สัมภารวิกากจากต้นฉบับภาษาบาลีอักษรขอมเป็นภาษาบาลีอักษรไทย และแปลเป็นภาษาไทย จะเป็นประโยชน์แก่วงการศึกษาระเบียบวิธีธรรมของพระภิกษุสามเณร และคฤหัสถ์ผู้มีพื้นฐานความรู้ด้านภาษาบาลีและภาษาไทยเป็นอย่างยิ่ง

คัมภีร์สัมภารวิกาก เป็นคัมภีร์ว่าด้วยผลแห่งกรรมซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงบำเพ็ญมาแต่อกาลิมาศมีทั้งหมด ๑๔ ผูก^๙ อยู่ในบัญชีพระไตรปิฎกแผนกภาษามคธ (บาลีอักษรขอม) อยู่ในหมวดพระสูตร ซึ่งสมเด็จพระสังฆราชเจ้ากรมการปกครองพระพุทธศาสนา ทรงจัดให้รองอำมาตย์เอก หลวงพินิจวรรณการ (แสง สาลิกุล) เปรี๊ยะ เป็นผู้สำรวจเรียบเรียงคัมภีร์ภาษาบาลีแล้วและทำอักษรานุกรมที่พิมพ์ในสมุดเล่มนี้^{๑๐} โดยสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาวชิรญาณวโรรสฯ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า โปรตให้ไวยาวัจกรส่งเงินมายังหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร ๖๐๐ บาท เป็นของทรงพระศรีทธาอุทิศทำนุบำรุงหอสมุดฯ เนื่องในทักษิณานุประทานทรงบำเพ็ญเฉลิมพระชันษาบรรจบครบ ๖๐ ปี กรมการหอพระสมุดฯ รู้สึกขอบพระคุณสมเด็จพระมหาสมณเจ้าจึงปรึกษากันว่าทรัพย์สินซึ่งพระองค์ทรงพระอุทิศรายนี้ ควรจะใช้สร้างสิ่งอันใดอันหนึ่งซึ่งจะเป็นประโยชน์แก่การเล่าเรียนพระพุทธวจนะให้ปรากฏอยู่โดยเฉพาะ คิดเห็นพร้อมกันว่าควรจะใช้ในการพิมพ์บัญชีหนังสือคัมภีร์ภาษาบาลีและสันสกฤต คือ พระไตรปิฎกเป็นต้น อันมีอยู่ในหอพระสมุดฯ ให้ปรากฏแก่มหาชนทั้งในประเทศนี้และนานาประเทศทั้งหลายทั่วไป^{๑๑}

^๘ เวทย์ บรรณกรกุล, “ศึกษาวิเคราะห์อันตรายคาถาในยมกวรรคคัมภีร์ธัมมปัทฏฐกถา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙), หน้า ๓.

^๙ กรมการหอพระสมุดวชิรญาณ, **บัญชีคัมภีร์พระบาลี แล ภาษาสันสกฤต**, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๖๔, หน้า ๒๗.

^{๑๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า (ข).

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า (ก).

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๒.๑ เพื่อปริวรรตคัมภีร์สัมภารวิปากจากต้นฉบับภาษาบาลีอักษรขอมเป็นภาษาบาลีอักษรไทย และแปลเป็นภาษาไทย

๒.๒ เพื่อศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์สัมภารวิปากในด้านประวัติความเป็นมา โครงสร้าง เนื้อหาคัมภีร์สัมภารวิปาก

๓. วิธีการดำเนินการวิจัย

ผู้ศึกษาได้ทำการศึกษาประมวลองค์ความรู้เนื้อหาคัมภีร์สัมภารวิปาก ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) เพื่อให้ได้คำตอบตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ โดยมีวิธีดำเนินการศึกษา ดังนี้

๓.๑ ศึกษาคัมภีร์สัมภารวิปากที่จารจารึกด้วยบาลีอักษรขอมปริวรรตให้เป็นบาลีอักษรไทยและแปลเป็นภาษาไทย

๓.๒ ศึกษาวิเคราะห์เนื้อหาคัมภีร์สัมภารวิปาก ด้านประวัติความเป็นมา โครงสร้าง เนื้อหา

๓.๓ วิเคราะห์เนื้อหาคัมภีร์สัมภารวิปากที่มีในพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา เป็นต้น

๓.๔ สรุปและนำเสนอ

๔. ผลการวิจัย

ไม่ปรากฏหลักฐานเรื่องผู้แต่งและประวัติการแต่งคัมภีร์สัมภารวิปากทั้งในตัวเนื้อหาของคัมภีร์เองและในหลักฐานอื่น ๆ หลักฐานเท่าที่มีคือ

๑) ต้นฉบับตัวเขียน มีต้นฉบับใบลานคัมภีร์สัมภารวิปาก อักษรขอม ภาษาบาลี ในหอสมุดแห่งชาติ ๑๒ ฉบับ คือ

- จำนวนผูก ๒ ผูก เลขที่ ๗๑๖๓
- จำนวนผูก ๖ ผูก เลขที่ ๑๐๖๙๖
- จำนวนผูก ๑๐ ผูก เลขที่ ๑๐๖๙๖
- จำนวนผูก ๑๓ ผูก เลขที่ ๔๙๐๘ (พระยารัตนโกษาสร้าง พ.ศ. ๒๓๖๐)
- จำนวนผูก ๑๔ ผูก เลขที่ ๓๖๘๘, ๓๖๙๒, ๓๖๙๘, ๓๗๐๖, ๓๗๐๗, ๖๕๒๘,

๖๕๘๓

- จำนวนผูก ๑๕ ผูก เลขที่ ๓๖๘๓ (พระยาศรีสหเทพ [เพ็ง] สร้าง)

ฉบับเลขที่ ๓๗๐๖ เรียกชื่อตามบัตรรายการว่า “สมภารวิปากสุดตปาลี” นอกนั้นใช้ชื่อว่า “สมภารวิปาก”

นอกจากต้นฉบับตัวเขียนที่เป็นภาษาบาลีแล้ว ในหอสมุดแห่งชาติยังมีต้นฉบับตัวเขียนฉบับ แปลภาษาไทย ๒ ฉบับ เลขที่ ๔๑๙๖ และ ๗๒๑๓ มีจำนวนผูกเหลือมาฉบับละ ๑

ผูก ไม่สมบูรณ์ ถึงแม้ว่า จะไม่มีหลักฐานเรื่องผู้แต่งและประวัติการแต่งคัมภีร์ ก็สันนิษฐานได้ว่า คัมภีร์สัมภารวิภาคนี้ น่าจะเป็นผลงานภาษาบาลีที่แต่งในประเทศไทย ด้วยเหตุผลคือ

๑) ปรากฏต้นฉบับตัวเขียน การรู้จัก การเผยแพร่คัมภีร์สัมภารวิภาคนเฉพาะในประเทศไทย ไม่ปรากฏหลักฐานเรื่องคัมภีร์นี้ในประเทศลังกาและพม่า

๒) คัมภีร์สัมภารวิภาคนี้ มีอิทธิพลและมีความสัมพันธ์กับผลงานภาษาบาลีสาระพุทธประวัติ เรื่องอื่น ๆ ที่แต่งในประเทศไทย เช่น สัมปดินตมทานิทาน ปฐมสมโพธิ (รายละเอียดจักได้กล่าวในเวลาวิเคราะห์เปรียบเทียบเนื้อหาและวิธีการเสนอเนื้อหาของคัมภีร์เหล่านี้)

๓) สาระส่วนแรกของคัมภีร์ ในส่วนที่กล่าวถึงชีวิตของพระพุทธเจ้าแต่สมัยที่เสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ในสมัยต่าง ๆ ได้คัดลอกข้อความจากคัมภีร์โสตถกิมทานิทาน ซึ่งเป็นผลงานของลังกาในช่วงประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๘ มาเกือบทั้งหมด แต่มาจัดแบ่ง “นิทาน” เสียใหม่ วิธีการเสนอเนื้อหาในลักษณะที่คัดข้อความหรือนำสาระแนวคิดส่วนใหญ่มาจากผลงานบาลีของลังกาซึ่งแต่งในช่วงประมาณพุทธศตวรรษ ที่ ๑๗-๑๘ นี้ ได้พบในผลงานบาลีที่มีหลักฐานชัดเจนว่าแต่งในประเทศไทย ๒ เรื่อง คือ คัมภีร์ **ทันตธาตุนิธาน** และคัมภีร์ **สารสังคหะ** ทั้ง ๒ คัมภีร์เป็นผลงานที่แต่งที่เชียงใหม่ในช่วงประมาณระหว่าง พ.ศ. ๑๘๕๐-๑๘๘๘ จึงสันนิษฐานว่า คัมภีร์สัมภารวิภาคน่าจะเป็นคัมภีร์ร่วมสมัยกับคัมภีร์ทันตธาตุนิธานและคัมภีร์สารสังคหะ กล่าวอย่างกว้าง ๆ ได้ว่า น่าจะแต่งในล้านนา ประมาณช่วงหลังของพุทธศตวรรษที่ ๑๙”^{๑๒}

สำหรับคัมภีร์สัมภารวิภาคนที่ผู้วิจัย นำมาศึกษานี้ เป็นฉบับที่เก็บรักษาอยู่ที่หอไตร วัดสูงเม่น ต. สูงเม่น อ. สูงเม่น จ. แพร่ โดยมีรายละเอียด ดังนี้

คัมภีร์	ฝ่ายสุดต้นตปิฎก
๑. ชื่อคัมภีร์	บาลีสัมภารวิภาคนสูตร
๒. ที่เก็บปัจจุบัน	หอไตร วัดสูงเม่น ต. สูงเม่น อ. สูงเม่น จ. แพร่
๓. ประเภทขนาดต้นฉบับ	ใบลาน ๔.๕ x ๕๔ ซม.
๔. จำนวนบรรทัดต่อลาน	๕ บรรทัด
๕. ความยาวของเรื่อง	๑๔ ผูก ๑๕๓ X ๕ = ๗๖๕ บรรทัด
๖. สภาพต้นฉบับ	ดีมาก
๗. ความสมบูรณ์ของเรื่อง	ดี
๘. ปีที่คัดลอก	จ.ศ. ๑๑๙๘ = พ.ศ. ๒๓๖๙
๙. ผู้ที่อุปัชฌาย์ในการคัดลอก	ครูบากัญจนอรัญญวาสีมหาเถระ พร้อมเจ้าเมืองหลวงพระบาง
๑๐. ผู้จาร	ไม่ปรากฏ

^{๑๒} สุภาพรรณ ณ บางช้าง. วิวัฒนาการวรรณคดีบาลีสายพระสุตตันตปิฎก, (กรุงเทพฯ โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒๕๓๓) หน้า ๑๓๕

๑๑. ลักษณะตัวอักษร อักษรภาษาล้านนา
 ๑๒. ภาษา ไทยยวน
 ด้านเนื้อหา พบว่าคัมภีร์สัมภารวิภาคนี้ ผู้รจนาแสดงโครงสร้างใหญ่ไว้ด้วยปาฐะว่า
 จินตติ์ สดตาสงเขยยย์ วาจิกั นวาสงเขยยย์,
 สดตสทสาธิกานิ จตตารี อสงเขยยยานิ
 กายววจามนสาหิ ปุเรตวานว ปารมี
 สพพาปารมี ปุเรตวา พุทธตติ์ สมุปากมีตี^{๑๓}

พระโพธิสัตว์เข้าถึงความเป็นพระพุทธเจ้าที่ใช้ใจ
 ปรารธนา ๗ อสงโขย ที่ใช้วาจาปรารธนา ๙
 อสงโขย บำเพ็ญบารมีทั้งปวง ๔ อสงโขย กับอีก
 แสนกัไปด้วยการใช้กาย วาจาและใจปรารธนา

คานานี้ ผู้รจนาวางไว้เป็นการบอกความสังเขปของเนื้อความที่เขียนคัมภีร์
 เหมือนกับเป็นการแสดงหัวข้อ ที่จะขยายความต่อไปในส่วนที่เรียกว่า “มหานิทาน” จากนั้น
 แสดง โครงสร้าง ใหญ่ไว้ ๓ ประการ คือ

๑. **อสงโขยกถา** มีเนื้อหาเหมือนในคัมภีร์โสดตถกิมหานิทาน ผู้รจนานำมาเรียบ
 เรียงใหม่ เพราะในโสดตถกิมหานิทานนั้น ท่านร้อยกรองไว้เป็นคาถาประพันธ์ ส่วนในสัมภาร
 วิภาคนี้ ท่านเรียบเรียงไว้เป็นฉนวนนิยาย เพื่อให้ง่ายต่อการสดับฟัง

๒. **กัปปกถา** ผู้รจนานำเนื้อความในคัมภีร์พุทธวงศ์อรธกถาและโสดตถกิมหา
 นิทาน มาเรียบเรียงเป็นเนื้อความในคัมภีร์สัมภารวิภาคนั้น

๓. **นิทานกถา** ผู้รจนานำนิทาน ๖ อย่างในคัมภีร์โสดตถกิมหานิทาน มาย่อหัวข้อ
 และเนื้อหาเข้าด้วยกัน โดยจำแนกไว้ ๒ คือ พาทิรนิทาน และ มหานิทาน

๓.๑ **พาทิรนิทาน** ผู้รจนาแสดงหัวข้อด้วยอุทานคาถาประกอบด้วยวัตถุ
 นิทาน ๔ เรื่อง คือ

- ๑) มาตุรุทธธรรณาวิกวัตถุ
- ๒) คชัปปยราชวัตถุ
- ๓) พรหมอิสีวัตถุ
- ๔) สิทธิตถเตลทายิกการาชปุตตีวัตถุ

นิทานทั้ง ๔ เรื่องนี้ ยังคงมีเนื้อความที่ผู้รจนานำมาจากคัมภีร์โสดตถกิมหานิทาน
 โดยนำมาเรียบเรียงใหม่ ส่วนนิทานเรื่องพรหมอิสีวัตถุ ยังเป็นนิทานที่ปรากฏในคัมภีร์ชาดกมาลา
 และสัมปิณฑมหานิทานอีกด้วย และนิทานเรื่องสิทธิตถเตลทายิกการาชปุตตีวัตถุ ผู้รจนาขยาย

^{๑๓} พระราชธรรมเมธี, “คัมภีร์สัมภารวิภาคน : การปริวรรต แปล และศึกษาวิเคราะห์”,
ดุขฎิณิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
 ๒๕๖๐), หน้า ๑๒.

ความให้เห็นผลของกามสุมิจฉาจาร เพราะ ๓ เรื่องแรก ในครั้งนั้นพระผู้มีพระภาคของพวกเรา เสวยพระชาติเป็นบุรุษ แต่ในเรื่องที่ ๔ พระองค์เสวยพระชาติเป็นราชกุมารี เนื้อความที่เหลือท่าน ดำเนินความคล้ายตามกัน มีลายละเอียดต่างกันเล็กน้อย

๓.๒ **มหานิทาน** ผู้รจนานำคำกล่าวประพันธ์ที่กล่าวไว้เป็นส่วนต่อจาก คันถารัมภะในเบื้องต้น มาแสดงย้าอีกครั้ง เพื่อให้เห็นว่า อุกษมภูติญญุโพธิสัตว์ บำเพ็ญกุศลการ ๑๖ อสงไขย ก่อนได้รับพุทธพยากรณ์ และต่อด้วยการบำเพ็ญพุทธการกกรรม ๔ อสงไขย กับอีก แสนกับ เพื่อบอกจุดเริ่มต้น และสิ้นสุดแห่งการปรารถนาพุทธภาวะ กับทั้งบอกระยะเวลารวม ในการบำเพ็ญกุศลกิริยา ระยะเวลาดำเนินการที่เรียกว่า “พุทธการกกรรม” และบอกให้รู้ว่า คัมภีร์นี้ประกอบด้วยโครงสร้างเนื้อหาอย่างไรบ้าง

เนื้อความในส่วนหลังนี้ ท่านผู้รจนา มิได้แสดงโครงสร้างจัดวรรคตอน เหมือนเช่น เนื้อความส่วนต้นที่นำมาจากคัมภีร์โสตตถกิมหานิทาน รศ. ดร. สุภาพรรณ ฌ บางช้าง กล่าวไว้ในงานวิจัยเรื่อง “วิวัฒนาการวรรณคดีบาลีสายพระสุตตันตปิฎกที่แต่งในประเทศไทย”^{๑๔} ความตอนหนึ่งว่า “เนื้อเรื่องในส่วนที่ ๒ เป็นส่วนที่แต่งเป็นร้อยแก้ว เป็นการพรรณนาไปตามลำดับ ไม่มีมีการจัดแบ่งตอนอย่างเป็นระบบชัดเจน” รศ. ดร. สุภาพรรณ ฌ บางช้าง^{๑๕} ได้ยกเป็น หัวข้อแสดงโครงสร้างให้สามารถกำหนดเนื้อหา เพื่อการเรียนรู้ เนื่องจากเนื้อความปรากฏชัดแล้ว ในตัวคัมภีร์ ฉะนั้น ในที่นี้ ผู้วิจัยขอยกเฉพาะหัวข้อในเนื้อความส่วนหลัง ที่ถูกยกขึ้นเป็นหัวข้อ มาแนะนำตามลำดับ คือ ตูสิตปริวัตตกถา คัมภีร์นิคมกถา ลักขณปริคคาหกถา ราชาภิเสก-กถา มหานิกขมกถา ทุกกรกิริยากถา พุทธบูชากถา มารวิชัยกถา อภิสมโพธิกถา โพธิ-สัพพัญญูกถา ฌมมจักกกถา ยสกถา อรุเวลคมนกถา อัคครสาวกปัพพชากถา กปิลวัตถुकมน-กถา สักกยปัพพชากถา ภิกขุณีปัพพชากถา ยมกปาฏิหาริยกถา เทสนากถา มหาปรินิพพาน-กถา

คัมภีร์สัมภารวิปาก นี้ เนื้อความส่วนต้น ผู้รจนานำมาจากคัมภีร์โสตตถกิมหา-นิทาน ในคัมภีร์นั้น พระจุฬพุทธโฆสเถระ ครั้นแสดงคันถารัมภกถาแล้ว ได้นำเสนอ เรื่องอสงไขย-กถา, กัปปกถา, นิทานกถา โดยนำเสนอานิทานไว้ ๖ คือ พาหิรนิทาน (๑) อัปภันตรนิทาน (๑) มหานิทาน (๓) อติทุเรณินิทาน (๔) อวิทุเรณินิทาน (๕) สันติเกณินิทาน (๖)^{๑๖} ส่วนในสัมภารวิปากนี้ ท่านผู้รจนา ย่อรวมนิทานทั้ง ๖ ลงเหลือ ๒ คือ

(๑) พาหิรนิทาน

(๒) มหานิทาน

^{๑๔} สุภาพรรณ ฌ บางช้าง. วิวัฒนาการวรรณคดีบาลีสายพระสุตตันตปิฎก, (กรุงเทพฯ โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒๕๓๓) หน้า ๑๔๙

^{๑๕} สุภาพรรณ ฌ บางช้าง. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๐

^{๑๖} โสตตถก. (แปล) หน้า ๑๓

ในพาทรีนิทาน ผู้รจนานำเสนอเนื้อความด้วยนิทาน ๔ เรื่อง คือ ๑. มาตุรุทธรก นาวิกวัตถุ ๒. คชัปปิยราชวัตถุ ๓. พรหมอิสีวัตถุ ๔. สิทธิตถเตลทายิกการาชปุตตีวัตถุ เพราะเหตุที่นิทานทั้ง ๔ เรื่องนี้ เกิดก่อนการได้พบพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงถูกเรียกว่า พาทรีนิทาน

ในมหานิทานนี้ ผู้วิจัยได้แบ่งเนื้อความออกเป็นสองส่วน คือ

๑) เนื้อความส่วนต้น

๒) เนื้อความส่วนปลาย

เนื้อความส่วนต้น เริ่มตั้งแต่นิทานเรื่องอติเทวราช จนถึงเป็นพระโพธิสัตว์ของพวกเราเป็นสันตดุสิตเทพบุตรช่วงสุดท้าย ในนิทานช่วงนี้ ท่านผู้รจนานำเสนอเนื้อความในคัมภีร์โศตตถกิมหานิทานมาเรียบเรียงเป็นเนื้อหาคัมภีร์ของตน เหมือนเป็นการรักษาเนื้อความในคัมภีร์นี้ไว้มิให้สูญหาย

เนื้อความส่วนปลาย เริ่มตั้งแต่เหล่าเทวดาและพรหมทั้งหลายมาประชุมกันในจักรวาลนี้ แล้วพากันไป อัญเชิญโพธิสัตว์เทพบุตรให้จุติลงมาบังเกิดเป็นมนุษย์ เพื่อตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ เป็นพระพุทธเจ้า จนถึงพระผู้มีพระภาคทรงประจวบลงพระโลหิต บรรทมเหนือแท่นปรินิพพาน ในนิทานช่วงนี้ ท่านผู้รจนานำเสนอเนื้อความจากพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และคัมภีร์นิตระ มาเรียบเรียงเป็นเนื้อความของคัมภีร์ และเหมือนเป็นคำตอบว่า “สัมภารวิบาก” คืออะไร

เนื้อความส่วนนี้ในคัมภีร์พุทธประวัติ พระคัมภีร์จนาจารย์จะนำเสนอเนื้อความทำนองเดียวกัน เพียงแต่เพิ่มรายละเอียดที่ท่านผู้รจนานำเสนอจะนำเสนอ อย่างในคัมภีร์สัมภารวิบากนี้ เนื้อความส่วนต้น ท่านผู้รจนานำเสนอแสดงผลของกุศลกรรมที่เกิดจากการตั้งความปรารถนาเป็นพระพุทธรูปด้วยมโนปณิธาน วชิปณิธาน และกายวชิรมโนปณิธาน จนถึงตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ ทั้งส่วนที่เป็นทิวภูมิธรรม เวทนียกรรม อุปัชฌายะเวทนียกรรม อปราชยเวทนียกรรม อโหสิกรรม และอนันตรูปนิสสยปกตูปนักษณิกกรรม เนื้อความส่วนหลัง ท่านผู้รจนานำเสนอแสดงผลของอปราชยเวทนียกรรม ที่บุคคลแม้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว ยังไม่อาจพ้นได้ นอกจากนี้ ในระหว่าง ท่านยังแสดงผลของอกุศลกรรม ด้วยอำนาจแห่งทิวภูมิธรรม เวทนียกรรม อุปัชฌายะเวทนียกรรม อปราชยเวทนียกรรม อโหสิกรรม ของพระโพธิสัตว์ครั้งยังเป็นสัมภเวสีบุคคล เพื่อบำเพ็ญทศบารมี ปัญจมหาปริจาค และตีสโศจิริยา

๕. บทสรุป

ต้นฉบับคัมภีร์สัมภารวิบากที่ผู้วิจัยนำมาปริวรรต และแปลมาจากใบลานบาลีอักษรขอมเป็นฉบับที่เก็บรักษาอยู่ที่หอไตร วัดสูงเม่น ต. สูงเม่น อ. สูงเม่น จ. แพร่ เป็นคัมภีร์ที่อธิบายเรื่องเกี่ยวกับประวัติของพระพุทธรูปตั้งแต่สมัยที่เสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ในสมัยต่างๆ ได้คัดลอกข้อความจากคัมภีร์โศตตถกิมหานิทานซึ่งเป็นผลงานของลังกาในช่วงประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๘ มาเกือบทั้งหมด แต่มาจัดแบ่งนิทานสมัยใหม่ วิธีการเสนอเนื้อหาในลักษณะที่คัดข้อความหรือนำสาระแนวคิดส่วนใหญ่มาจากผลงานบาลีของลังกาซึ่งแต่งในช่วงประมาณพุทธ

ศตวรรษที่ ๑๗-๑๘ นี้ ได้พบในผลงานบาลีที่มีหลักฐานชัดเจนว่าแต่งในประเทศไทย ๒ เรื่อง คือ คัมภีร์ทันตธาตุนิธาน และคัมภีร์สารสังคหะ ทั้ง ๒ คัมภีร์เป็นผลงานที่แต่งที่เชียงใหม่ในช่วงประมาณระหว่าง พ.ศ. ๑๘๕๐- ๑๘๘๘ จึงสันนิษฐานว่า คัมภีร์สัมภารวิภาคน่าจะเป็นคัมภีร์ร่วมสมัยกับคัมภีร์ทันตธาตุนิธานและคัมภีร์สารสังคหะ กล่าวอย่างกว้าง ๆ ได้ว่า น่าจะแต่งในล้านนาประมาณช่วงหลังของพุทธศตวรรษที่ ๑๙ คัมภีร์สัมภารวิภาคนี้อยู่ในรูปของบาลีอักษรขอม ฉบับหอสมุดแห่งชาติมีจำนวน ๑๔ ผูก เป็นคัมภีร์ที่รวบรวมเนื้อความประวัติของพระพุทธเจ้าไว้โดยย่อ เปรียบเสมือนแบบเรียนเร็ว แบ่งเป็นหมวด ๆ ได้ ๒๕ หมวด เช่น หมวดแสดงเนื้อหาหลัก ๆ ประกอบด้วย (๑) กัปปกถา (๒) พาหิรนิทานกถา (๓) มหานิทานกถา (๔) พุทธมาตุสัมภารวิภาคน เป็นต้น

สรุปสาระหลักคัมภีร์สัมภารวิภาคนี้ แสดงจุดมุ่งหมายไว้ ๒ ประการ คือ

๑. ผลของการบำเพ็ญกุศล ผลของการบำเพ็ญกุศลนั้น ผู้รจนาแสดงให้เห็นผลของโลกียกุศล ทั้งในปฏิสนธิกาลและปวัตติกาล ผลของโลกุตตรกุศล ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม

๒. ผลของการทำอกุศล ผลของการทำอกุศลนั้น ผู้รจนาแสดงให้เห็นผลทั้งในปฏิสนธิกาล และปวัตติกาล ของปุถุชน และพระอริยเจ้า

อาจจะกล่าวได้ว่า เนื้อหาในคัมภีร์นี้ ผู้รจนาเรียบเรียงขึ้นเพื่อชักชวนสาธุชนให้สมาทานตั้งมั่นในคุณความดี คือ ศีล สมาธิ ปัญญา และตักเตือนสาธุชนให้เห็นว่า สังสารวัฏอันยาวไกลนั้น ควรดำรงตนให้ห่างไกลจากอกุศลบาปกรรมทั้งปวงด้วยวิธีแห่งสัมมปปธาน ๔ คือ เพียรระงับยับยั้งบาปอกุศลที่ยังไม่เกิดมิให้เกิดขึ้น เพียรละบาปอกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว เพียรทำกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น และเพียรรักษากุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วให้ตั้งมั่นและให้เจริญยิ่งขึ้นไป

บรรณานุกรม

- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- _____ . **อรรถกถาภาษาบาลีฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, โรงพิมพ์วิญญูณ, ๒๕๓๐-๒๕๓๙.
- _____ . **ฎีกาภาษาบาลีฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, โรงพิมพ์วิญญูณ, ๒๕๓๙ – ๒๕๔๓.
- กรรมการหอสมุดชัชวาล, **บายูซีคัมภีร์พระบาลี แล ภาษาสันสกฤต**, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๕๖๔).
- พระมหาสมปอง มุทีโต, **อภิธานวรรณนา**, กรุงเทพมหานคร: ประยูรวงศ์ปรีณตั้ง จำกัด, ๒๕๕๗.
- มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ, **โครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น, บาลีสัมภารวิปากสูตร**
กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ, ๒๕๑๙.
- สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. **สารานุกรมพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.
- สุภาพรรณ ณ บางช้าง. **วิวัฒนาการวรรณคดีบาลีสายพระสุตตันตปิฎก**, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๓.
- _____ . **วิวัฒนาการเขียนภาษาบาลีในประเทศไทย : จารึก ตำนาน พงศาวดารสาส์นประกาศ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- เวทย์ บรรณกรกุล, “ศึกษาวิเคราะห์อันตรคาถาในยมกวรรคคัมภีร์ธัมมปัทฏฐกถา”, **ดุขฎีนิพนธ์พุทธศาสตร์ดุขฎีบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙.

